

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0222

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Anno 1693. quidam Æthiopicus flamen per suum famulum in Manipa in sinu Taniwaro, nigri Calbahari arbusculam voluit extrahi, sed quum eam dissolvere non posset, puer iste ex ejus tenuibus ramulis fructum avulsit magnitudine vetustæ Pinangæ vel paulo minus, utrinque acuminatum, ac verrucis obseisum, ac striis intricatis distinctum, fere instar Calbaharii, sed substantiæ gravioris, prope abruptam radiculam volvuli isti quoque conspicebantur sibi invicem inpositi uti in alio Calbahario, coloris nigri. Volebat hunc haberi pro *Boa sangi*, de quo supra, atque nobis persuadebat, Sinenses hunc licitavisse pro 24 imperialibus, ut & possessori divitias adlaturum, sed ejus relatio parum suspecta erat, quum ejus populares Bonderenses multa centena talium arbuscularum evelunt, ac nunquam similes invenerint fructus, uti autem ab eo detectus fuit, in adjecta eum exhibuimus figuram.

N. B. Ne quis decipiatur, attentum esse oportet ad binos fructus, qui externa facie quam maxime sibi similes sunt, minor nempe *Calappa laut*, ac fructus arboris *Nipæ* libro primo descripti.

Hic itaque discrimen eorum notabo, quoad externam faciem, verus enim fructus *Calappæ laut*, uti dictum fuit, distinctus est in bina crura, inter quæ fasciculus rugosus & pilosus conspicitur, quo, uti videtur, arbori adhæsit, siquæ hic decidat, rotundum adparet foraminulum, quod concavum penetrat putamen, ex quo, si recens sit, gratus exhalat odor, uti in ejus descriptione dictum fuit.

Contra fructus *Nipæ* istis binis destituuntur cruribus, sed acute desinunt superius, ubi arbori nexi fuere, ibique rotundum & profundum conspicitur foramen, similibus duris setis obfessum, ac plerumque trigoni sunt hi fructus, quum veræ *Calappæ laut* plani sint, ac si bini concreti fuissent.

Tabula Octaugesima secunda

Ad Figuram primam *Compar Mangæ* exhibet, ad finem Capituli octavi descriptum.

Figura secunda *Cocillum* delineat oblongum.

Figura tertia *Cocillum* sistit planum, seu *Castaneæ formem*, cum ejus nucleo A interno.

Figura quarta est *Cocus Melindanus minor*.

Litt. B est *Fructus Calbaharii nigri* putatus.

CAPUT DECIMUM.

Accarbarium montanum. *Calbabaar goenong.*

Nigra Calbaharia raram quandam habent speciem, quam diu fabulosam habui, & nunquam vidi, sed serio relatu talium incolarum, qui ejus etiam oculares fuere testes, incitatus, pro vero simili id accepi, attamen Lectori nullam majorem fidem & certitudinem dare possum, quam ex ipsorum relatu intellexi.

Hoc itaque erit verum nigrum Calbaharium, paucos gerens curtos & crassos ramos, simplicem plerumque erigens truncum, non in mari, sed in saxosis & horrendis montibus excretum circa oras maritimas sitis, atque ubi nullæ sunt arbores densæ.

Ipsis persuadere volebam, forte esse frustra Calbaharii marini per ingens & generale diluvium vel alias extraordinarias inundationes in montes projecta, ac tempore rupibus tecta, vel partim ipsis inradicata, uti in Amboinensibus insulis in similibus desertis montibus inveni multa centena ingentium concharum, quæ *Chamæ decumana*, & *Malaice Bia garoe* dicuntur, quarum dimidia pars vix a quatuor vel sex viris tolli poterat, quæ partim in fundo laxæ, partim in rupibus fixæ erant.

Item quævis fragmenta Coralliorum, tam laxa quam scopulis inharrentia, quæ cuncta sine dubio superflua universalis Diluvii sunt monumenta, quod & omnes hi norunt incolæ tam Æthiopes quam gentiles, sed mihi refutabant, dicentes perfecte conspici posse istud Calbaharium montanum ex rupibus esse excretum, quum erectum staret curtis prominens ramis, formamque radicum in iis exhibens.

Simi-

Anno 1693. heeft zeker Moorsen Paap door zynen jonge op Manipa, in de bogt van Taniwaro, een zwart Kalbabaar-boom willen uittrekken, dog den zelven niet konnende los krygen, heeft den jonge van deszelfs dunne takken een vrugt afgebaald, in de grootte van een oude Pinang of wat kleinder, agter en vooren toegespitst, met wratjes bezet, en verwerde streepjes vertoonende, schier als Kalbabaar, dog zwaarder van substantie, by het afgebrookene worteltje zag men ook de rolletjes op malkander, gelyk aan ander Kalbabaar, en zwart van couleur, by wilde dit voor een Boa sangi gehouden hebben, en maakte ons wys, dat de Chineesen bem vierentwintig ryksdaalders daar voor geboden hadden, en dat ze den bezitter rykdom zoude toebrengen, dog zyn verbaal valt wat suspect, om dat zyne Landslieden de Bonöers wel hondert diergelyke boompjes uittrekken, en nooit iets diergelyken gevonden hebben. Immers zoo als het van bem gevonden is, hebben wy 't in de nevenstaande figuur willen vertoonen.

N. B. Om niet bedrogen te werden, moet men bedagt zyn op den onderscheid van tweederlei vrugten, die malkanderen van buiten vry wat gelyken, te weten de kleine *Calappa laut*, en de vrugten van den boom *Nipa*, in myn *Herbarium* lib. I. beschreeven.

Ik zal hier van alleenlyk het onderscheid zetten, zoo als ze van buiten aan te zien zyn, want de opregte *Calappa laut*, als gezegt, is verdeelt in twee beenen, tusschen dewelke men een ruig hairig bosje ziet, waar mede zy, zoo het schynt, aan de boom vast gezeten hebben, en als het zelve afvalt, zoo ziet men een rond gaatje, 't welk in de holle schale gaat, waar uit, als ze versich zyn, een lieffelyke reuk komt, gelyk in hare beschryving gezegt is.

Daar en tegen de vrugten van *Nipa*, hebben de twee beenen niet, maar lopen spits toe; boven daar ze aan den boom gezeten hebben, vint men een rond en diep gat, met diergelyke harde borstels bezet, ook zyn ze meest driezydig, daar de regte *Calappa laut* meest plat zyn, als of ze uit twee te zamen gezet waren.

De twee en Tagtigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de *Compar Mangæ*, op het einde van het agtste Hoofdstuk beschreeven.

De tweede Figuur vertoont een langwerpige *Coquinbo*.

De derde Figuur stelt voor een platte ofte *Castanjeformige Coquinbo*, met deszelfs inwendige *Pit A*.

De vierde Figuur is de kleindere *Melindische Cocus*.

Lett. B is de Vrugt van het zwarte Calbabaar gehouden.

TIENDE HOOFDSTUK.

Het Berg-Calbabaar.

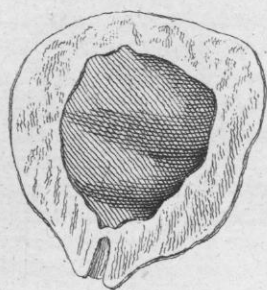
DE zwarte Calbabaren hebben nog een zeldzame soorte, die ik lange voor fabuleus gehouden hebbe, en nooit van my gezien is, dog door het ernstige verbaal van zoodanige Inlanders, die ooggetuigen wilden zyn, aangezet, heb ik 't voor waarschylyk moeten aannemen, konnende egter den Lezer geen meerder verzekering mededeelen, dan ik uit derzelver woorden begreepen heb.

Dit zal een regt zwarte Calbabaar zyn, met weinige korte en dikke takken, dog gemeene, met een enkele stam, niet in zee, maar op steenagtige en akelige bergen groeiende, omtrent de zeekanten gelegen, en daar geen digt geboomte staat.

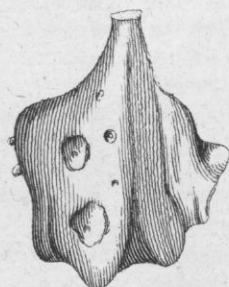
Ik wilde hun wys maken, dat het misschien stukken van Zee-Calbabaar waren, door de groote Diluvie of andere extraordinary overstromen op de bergen gesmeeten, en met 'er tyd door de klippen bedekt of ten deele gevat, gelyk ik in de Amboinse Eilanden op diergelyke akelige bergen gevonden heb veel hondert groote schulpen, *Chama decumana*; in 't Maleits *Bia garoe* genaamt, daar vier en ses mannen aan eene helft op te tillen badden, ten deele in den grond los, ten deele in de klippen vast gegroeit.

Item alderhande stukken van Kraalsteenen zoo los als in de klippen vast, welke alle men voor ontwyffelbare overblyfsels houd van de universeele Diluvie, daar alle deze Inlanders van weten, zoo Mooren als Heidenen. Maar dit streeken zemy af, zeggende dat men perfect zien konde het voornoemde Berg-Calbabaar, uit de klippen gegroeit te zyn als overeind staande, met korte takken uitkykende, en een gedaante van wortelen daar in makende.

Het



A



B



Fig. 4.

Fig. 1.

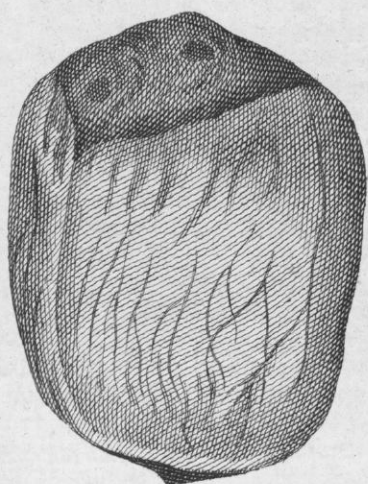
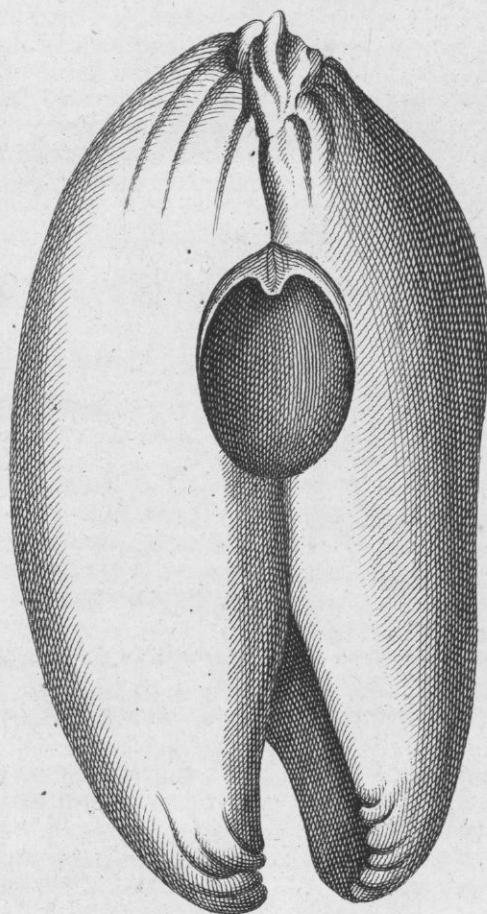


Fig. 3.



Fig. 2.

Similis itaque erit substantiæ, signaturæ, & coloris cum Calbahario marino, excepto quod in polito ruffæ quædam venæ conspiciantur, cæterum tam politum est quam Ebenum, attamen in polito Ebena æque ac in Calbahario marino similes quoque vidi venas, quæ componuntur, quum lamellæ seu pelles, quæ sibi incumbunt, findantur in sectione, dicebantque porro, Calbaharium montanum substantiæ esse subtilioris, venasque ejus esse tenuiores, gravius & frigidius etiam esse ad sensum.

Nomen. Latine *Accarbarium montanum*; Malaice Calbabaar gœnong, h. e. *Montanum*.

Locus. Huc usque nondum audivi, ullibi crescere quam in Moluccis, in insula magna Gelolo, ibique in regione Kauw, quæ est angulus combustus ad Eurum vergens.

Quidam Æthiops Hitôes jactat, sese invenisse quod frustum in sicco Oryzæ angulo seu Siël, quæ est Zephyrea ora parvæ Ceramæ, in faxoso itidem monte, quodque albicat, sed id adeo cælat, ut nemini ostendere id velit.

Usus. Tam rara & pauca invenitur ejus pars, ut meo tempore non plus ejus notum fuerit, quam bina manubria telorum Krissen dictorum ex eo confecta, quorum unum possidebat Rex Ternatæ, alterum Sengadje dicti Kouw; uterque ea nollet dare pro quovis auro vel pecunia, quum tam superstitiosi sunt, ut ipsis nullum supervenire possit malum, qui talia secum gerunt manubria. Illudque porro habent pro specifico remedio ad virile robur confortandum, quod Æthiopes, plures habentes feminas, quam maxime expetunt.

CAPUT UNDECIMUM.

Accarbarium cinereum ramosum.
Accarbaar poeti caju.

Secunda classis primaria arbuscularum marinarum Corallinarum est cinerea, quæ vulgo etiam vocatur Calbaharium album, quum vero genuinum album multo magis faxosum sit, ac multo aliam gerat formam, hinc ad distinctionem hoc cinereum vocabimus, quorum quinque sunt species.

1. *Accarbarium cinereum ramosum.* 2. *Virgæ sanguineæ.* 3. *Accarbarium cinereum Ericæ forma.* 4. *Flabellum cinereum.* 5. *Accarbarium cinereum unicaule.*

Primo. *Accarbarium cinereum ramosum*, multa, tenuia, longaque emittit flagella, tres quatuorque pedes alta, in paucos laterales ramos distincta, qui transversaliter decurrunt, ipsorumque interstitia inferius paucis transversalibus ramulis concreta sunt, ita ut totus frutex videatur esse fasciculus Juncorum, semper ad fluxus inflexus, ita ut raro erectus sit.

Inferior ejus caudex minimum circiter digitum crassus est, sed mox sese dividit in tres quatuorve majores ramos, ubique externe obductos rubro cortice, ita ut tota planta pro Corallio rubro haberetur. Hic ruber cortex parum granulatus est, & arbusculæ adhæret, licet siccata sit, sed facile cultello abradi potest. Sub hoc verum conspicitur Corallium, externe tenuiter striatum uti in cunctis Coralliis, ex rotundo planiusculum & intortum, coloris læte cinerei, quædam vero ad flavum, quædam ad pallide ruffum tendunt colorem, sique multum tractetur, glabrum redditur, acsi politum esset.

Interne pallide cinereum etiam est cum corde quodam albicante, circa quod multi densi locantur volvuli, substantiæ ex ligno & saxo mixtæ, sed faxosa natura in hoc magis prævalet quam in præcedenti nigro, ac proinde non tam facile inflecti potest quam nigrum, sed facile frangitur instar vitri, aliquando etiam corperit, concavum est, & fragile, præsertim in crassissimis ramis, in quibus volvuli etiam facile separantur frictione.

Inregularis est substantiæ, invenitur enim, quod lignosum admodum, leve, oblique intortum, & obscure cinereum est, sique fricetur, molle, nec lamellas exhibens, sine albo corde seu medulla, paucos emittens ramos, quod optimum censetur. Hoc non crescit in Amboina, sed ex Papuanis defertur insulis.

Amboi-

Het zal van substantie, signatuur en couleur het Zee-Calbabaar gelyk zyn, behalven dat men aan het gepolyste zomtyts eenige roffe aderen ziet, anders zoo glad wert als Ebben-bout. Evenwel heb ik aan 't gepolyste Ebbenbout gelykende, Zee-Calbabaar zomtyts ook diergelyke aderen gezien, dewelke gemaakt werden, als men de schilfferen of buiden, die op malkander leggen, in 't scheuren of uitsnyden doorsplyt, hier op zeiden ze, dat het Berg-Calbabaar nog al fynder van substantie was, fynder aderen vertoonende, ook wat zwaarder en kouder in 't gevoelen was.

Naam. In 't Latyn *Accarbarium montanum*; in 't Maleits Calbabaar gœnong, dat is Berg-Calbabaar.

Plaats. Ik heb het tot nog toe niet geboord, dat het elders wast dan in de Moluccos op 't groote Eiland Gelolo, en aldaar in 't district van Kauw, zynde een afgebrande boek, na 't Noord-oosten strekkende.

Zekeren Moor van Hitôe geeft voor, dat by ook een stuk gevonden heeft op den drooge Rystboek of Siël, zynde de Zuidelykste snuit van klein Ceram, mede in 't steenagtige gebergte, en 't zelve zal witagtig zyn, maar by is 'er zoo geslooten mede, dat by 't niemand toonen wil.

Gebruik. Men vindt 'er zoo weinig van, dat in myn tyd niet meer bekend is geweest dan twee Krisbegten daar van gemaakt, het een by den Koning van Ternaten, het ander by den Sengadje van voorsz. Kouw. Beide zouden ze voor geen goud of geld willen missen, als zynde met die superstitie ingenomen, dat ben geen quaad ontmoeten kan, die zulke Krisbegten by zig dragen; bouden ze verders voor een souverain beulpmiddel, om de mannelijke kragten te versterken, waar na de veelwyvige Mooren eenelyk tragten.

ELFDE HOOFDSTUK.

Het gryze getakte Accarbaar.

Het tweede hoofdtgeflagt van de Koraalagtige Zee-boompjes is het graauwe, dat men in 't gemeen ook wit Calbabaar noemt, dog dewyl het regte witte veel steenagtiger is, en een gants verscbillende gedaante heeft, zoo zullen wy tot onderscheid dit het graauwe ge-flagte noemen, waar van zig vyf zoorten opdoen.

1. *Accarbarium cinereum ramosum.* 2. *Virgæ sanguineæ.* 3. *Accarbarium cinereum Ericæ forma.* 4. *Flabellum cinereum.* 5. *Accarbarium cinereum unicaule.*

1. *Accarbarium cinereum ramosum*, schiebt met veele dunne lange gerten op, drie en vier voeten hoog, in weinige zydetakken verdeelt, die ook regt voortloopen, en bunne tussenplaatzen zyn beneden met weinige dwerstakjes t'zamen gegroeit, zoo dat de geheele struik een bos Biesen gelykt, altyd na den stroom gebogen, en zelden overeind staande.

Den ondersten stam is omtrent een pink dik, maar verdeelt zig fraks in drie of vier hoofdtakken, overal van buiten bedekt met een roode schorffe, zoo dat men 't gantsche gewas voor roode Koraal zoude aanzien. Deze roode schorffe is wat gegranuleerd, en blyft aan 't boompje zitten, al is het gedroogt, dog laat haar ligtelyk met een mesje afschrapen. Hier onder ziet men eerst het regte Koraal, van buiten fyn gestreept gelyk alle Korallen, uit den ronden wat plat, en gedraait loopende, ligtgraauw van couleur, zommige na 't geele, en zommige na 't licht-bruine trekkende, en door 't handelen wert het zoo glad als gepolyst.

Van binnen is het mede licht-graauw, met een klein witagtig bert, daar rondom veele digte rolletjes leggen, van substantie uit hout en steen gemengt, dog de steenige natuur is hier in meerder, dan in 't voorgaande zwarte, latende zig dierhalven zoo ligt niet kuigen als het zwarte, maar breekt kort af als glas, zomtyts is het bert ook vergaan, hol, en bryzelig, inzonderheid aan de dikste takken, daar aan de rolletjes ook ligt afschilfferen door het wryven.

Men heeft het van ongelyke substantie, want men vindt het dat zeer houtagtig, ligt, scheef gedraait, en donker-graauw is, zagt in 't wryven, en niet schilfferende, zonder wit bert, met weinige takken opschietende, 't welk men voor 't beste houd. Dit valt niet op Amboina, maar komt uit de Papoese Eilanden.